

Nieuwe stimulans voor de gezinssociologie¹⁾

door

H. M. in 't Veld - Langeveld, soc. dra.

Instituut voor Sociaal Onderzoek van het Nederlandse Volk

Terwijl tussen beide wereldoorlogen in Europa van gezinssociologie nog weinig sprake was, kwam deze tak van wetenschap in Amerika tot grote bloei. Namen als Burgess, Mowrer, Popenoe, Terman, Folsom, Baber, Bossard, Cottrell, Groves, Kirkpatrick, Komarovskij²⁾ zijn slechts de bekendste van een schier eindeloze rij van publicisten over gezin en huwelijk. Met ijver wierp men zich op talloze detailonderzoeken t.a.v. echtscheiding, partnerkeuze, aanpassing in het huwelijk, gemengde huwelijken, gezinsintegratie en nog vele onderwerpen meer. In Europa werden eigenlijk alleen in Duitsland pogingen aangewend tot ontwikkeling van een — min of meer op Amerikaanse leest geschoeide — gezinssociologie (Salomon, Baum, Horkheimer c.s.) en deze vonden een ontijdig einde.

Na de tweede wereldoorlog liet eerst König vanuit Zwitserland een nieuw geluid horen (1946), terwijl ook onderzoekingen van zijn leerlingen naar voren kwamen (Agier, Stampfli). Daarna kwamen in Duitsland verschillende publicaties uit (Thürwald, Busch, Hollweg, Wurzbacher), die wezen op een hernieuwde — en wellicht systematische — interesse, met als pièce de résistance het boek van Schelsky. Met hem, kunnen we wel zeggen, slaat de gezinssociologie in Europa eigen wegen in.

In Amerika ontstond de sociologie van gezin en huwelijk uit een praktisch probleem: het hoge echtscheidingscijfer, dat een huwelijksvraagstuk indiende. Dat de vele textbooks op dit gebied niet zo zeer een overzicht geven van begrippen en problemen, als wel hun lezers van door sociologisch onderzoek gesteunde voorlichting inzake huwelijksmoeilijkheden trachten te dienen, is kenmerkend. De theoretisch-sociologische en axiologische grondslagen van het onderzoek zijn in het algemeen nauwelijks een voorwerp van overdenking geweest. Slechts een enkele auteur gaat bewust uit van een bepaald waardensysteem (bijv. Folsom, die zijn boek van 1934 in de oorlogsjaren herschreef en onder invloed hiervan levensbeschouwelijk stelling meent te moeten nemen).

1) Naar aanleiding van: Helmut Schelsky, „Wandlungen der deutschen Familie in der Gegenwart“, Dortmund 1953.

2) Aan het eind van dit artikel heb ik literatuur vermeld van o.a. deze schrijvers, maar ik moest daarbij wel een keuze maken uit het vele dat zij gepubliceerd hebben.

Dit tekort heeft de kritische stem doen opgaan van W. L. Kolb. In een artikel in *Social Forces* (1948) werkt hij de stelling uit, dat de gezinssociologen criteria voor succesvolle huwelijken opstellen, die steun geven aan een gezinsstructuur, die niet in overeenstemming is met de huidige opvattingen over de verhouding van de enkeling tot de maatschappij. Deze gezinsstructuur is n.l. in verschillende fundamentele opzichten in strijd met dat complex van democratische waarden, dat de validiteit van groepen en instellingen meet naar hun bijdrage tot „personal growth and expanding experience through freedom”. In de Amerikaanse gezinssociologie heeft van het begin af in het middelpunt gestaan deze waarde: verzekering van de stabiliteit van het moderne gezin. Men heeft de factoren trachten te vinden, die hiermee positief gecorreleerd zijn zonder zich af te vragen, of een dergelijke gezinsstructuur de groei van de persoonlijkheid niet in de weg staat en zonder zich er rekenschap van te geven, dat de onstabiliteit van de huidige gezinnen een wezenlijke onstabiliteit is en dat men er dus niets mee wint uit te gaan van de meest stabiele gezinnen uit deze categorie. Aldus Kolb en merkwaardig genoeg heb ik alleen een reactie op dit artikel kunnen vinden in een Zweedse studie van Karlsson (1951), die, in een voorspellingsonderzoek naar Amerikaans model, Kolbs kritiek verwerpt.

Deze verwaarlozing van de algemene-theoretische kant wordt in de hand gewerkt, doordat in de Amerikaanse sociologie het gezin veel meer naar voren komt als „groep” dan als „instelling”, dus veel meer als een op zichzelf staand geheel van personen, die tot elkaar in psychische betrekking staan dan als de in een bepaalde maatschappijstructuur verankerde, op lange termijn bestendige vorm, waarin de gedragingen en betrekkingen t.o.v. voortplanting, opvoeding gegoten zijn. De definitie van Burgess van het gezin als „unit of interacting personalities” bleek een goed uitgangspunt voor talrijke detailonderzoeken t.a.v. de betrekkingen binnen de groep. Dit begrip en Ogburns leer van de in verschillend tempo verlopende veranderingen in het maatschappelijk bestel acht Nimkoff (1948) in belangrijkste mate bepalend te zijn geweest voor de ontwikkeling van de gezinssociologie. Aan de laatste, zegt hij, danken we onze kennis van de „family trends”, de meest accurate kennis, die we op het ogenblik van het gezin hebben. Ik geloof, dat de door Nimkoff bedoelde kennis het best is samen te vatten in de enkele woorden van de titel van het boek van Burgess en Locke (1945): „The Family, from institution to companionship”.

Dat de Amerikaanse sociologen toch niet voldoende bewust en consequent met Ogburns theorie hebben gewerkt, blijkt vooral uit de kritiek van Schelsky, die opmerkt (p. 23), dat Burgess en Locke het moderne gezin alleen in zijn groepsaspecten verklaren, maar het feit verwaarlozen, dat hier toch ook nog altijd sprake is van een instelling. „Modifiability” en „adaptability” zien B. en L. als de wezenstrekken van een nieuwe gezinsstructuur, waarvan de stabiliteit niet meer ontspringt aan de sociale druk van openbare mening, zeden en wetten, maar aan de hechtheid van de relaties tussen de gezins-

leden, zoals die in liefde, begrip, gemeenschappelijke belangstelling en gemeenschappelijke doelstellingen tot uitdrukking komen. Hier echter, zegt Schelsky, is sprake van de aanpassingsmogelijkheden van de enkeling, maar het bestaan van gevoelens van sympathie is niet voldoende om er de duurzaamheid van een instelling op te baseren.

Misschien is het de Zwitser König wel, die met het begrip „desintegratie“ de hele Amerikaanse gezinssociologie de duidelijkste theoretische fundering heeft gegeven. Hij ziet geen directe betrekking meer tussen gezin en maatschappij, daar alle maatschappelijke functies aan het gezin ontnomen zijn. De schakel tussen gezin en maatschappij is het individu. Deze afscheiding van het gezin uit het maatschappelijk geheel gaat gepaard met een intensivering van het leven binnen de gezinsgroep, de „Intimsphäre“. Dit blijkt indirect van groot sociaal belang te zijn, daar het de weg baant voor de vorming van de sociale persoonlijkheid van de enkeling, — de enkeling, waarop thans het gehele maatschappelijke proces berust (p. 78/9).

Evenals alle genoemde sociologen ziet Schelsky de bestendigheid van het gezin als van onloochenbare waarde. Zijn sociologische vraagstelling betreft daarom de factoren, die de stabiliteit van het gezin als instelling beïnvloeden, zonder dat hij evenwel reeds vooringenomen wil schijnen t.o.v. het een of andere historisch bepaalde gezinstype (p. 42). Voor zijn analyse richt hij zich op de na-oorlogse verhoudingen in West-Duitsland. Het functieverlies van het gezin acht hij maar betrekkelijk, het heeft nog vele resten van economische, paedagogische en religieuze functies. Deze zijn de dragers van de „Verinnerlichung“, een term, waarmee hij de verhoogde intimiteit bedoelt. (p. 21). Ook ziet hij de relatie tussen gezin en maatschappij niet, zoals König, als een kloof overbrugd door het individu, maar als een uitgesproken tegenstelling. Het individu krijgt niet meer de gelegenheid om de waarden, die hem in het gezin bijgebracht zijn in de maatschappij te verwerkelijken. Dit geeft gevoelens van onzekerheid en frustratie, die ertoe leiden, dat men zich enerzijds uit het sociale leven op het gezin terugtrekt, maar dat men zich anderzijds toch met zijn gezin een zo veilig mogelijke positie in die maatschappij wil verschaffen. Deze probeert men dan via sociale opklimming te verkrijgen. Gevolgen zijn: verhoogde stabiliteit van het gezin, sociale isolering, op sociale stijging gerichte gezinsdoeleinden, veranderende gezagsverhoudingen binnen het gezin en verzakelijking van de onderlinge betrekkingen (Entinnerlichung), dreigende overbelasting. Schelsky gelooft, dat in de ontwikkeling van nieuwe, duurzame verhoudingen het gezin in Duitsland niet achteraan hinkt, maar aan de spits gaat (p. 14). Na de oorlog was er in Duitsland sprake van een zo volledige sociale omwenteling, dat zelfs het gezin, voorheen onbewust ervaren als veilig middelpunt van maatschappelijk en individueel leven, erdoor werd bedreigd. Dit doordrong de mensen ervan, dat de stabiliteit van hun meest elementaire persoonlijke bindingen in gevaar kwam en leidde ertoe, dat men voortbestaan en hechtheid van het gezin welbewust ging nastreven. (p. 88). Op de algemenere sociologische implicaties van

Schelsky's theorie kunnen wij hier niet ingaan. Dat deze hierdoor wint aan belangwekkendheid, moge duidelijk zijn.

Het belang van Schelsky's boek is, dat het een sociologisch verantwoorde en tot in de consequenties doordachte theorie presenteert en duidelijk stelling neemt t.o.v. de Amerikaanse gezinssociologie. Dit wil niet zeggen, dat wij deze theorie zonder meer op Nederland van toepassing achten en evenmin, dat wij geen bezwaren hebben. Maar uit deze studie kan voor de Nederlandse gezinssociologie (kan men daarvan spreken?) blijken, dat er andere mogelijkheden zijn dan de in Amerika geponeerde en dat bezinning op de eigen problematiek een zekere losmaking vraagt van in algemene aanvaarding langzamerhand tot gemeengoed geworden opvattingen.

De kritiek, die men Schelsky op vele punten kan aanwrijven, zullen wij hier niet al te breed uitmeten. Ongezegd mag echter niet blijven, dat hij in zijn bewijsvoering verre te kort schiet. Hij maakt een structuuranalyse van 180 gezinnen, voor een groot deel gezinnen, die op de een of andere wijze door de oorlog leden i.h.b. vluchtelingen. Het schijnt (!) namelijk, dat de structuurveranderingen in het vluchtelingengezin in minder uitgesproken vorm ook bij de gezeten bevolking voorkomen (p. 49). Waar hij een stelling aan het vluchtelingengezin bewijst (in hoeverre hier niet meer sprake is van illustratie dan van bewijs is moeilijk na te gaan, soms komt „hineininterpretieren" duidelijk voor), generaliseert hij deze veelal zonder enige vorm van bewijs voor het normale gezin.

De kracht van het boek ligt in de theoretische aanpak en uitwerking van het probleem, niet in de feitelijke bewijsvoering. Daarom vraagt het om staving of weerlegging van de theorie d.m.v. nauwgezet onderzoek der deelproblemen en daarom achten wij het een verfrissende stimulans voor de gezinssociologie.

Litteratuur:

- Agier, E., *Désintégration familiale chez les ouvriers*, 1950.
Baber, R. E., *A study of 325 mixed marriages*, *Am. Soc. Rev.*, 1937, 705/16.
Bossard, J. H. S. en E. S. Boll, *Ritual in family living*, 1950.
Burgess, E. W., *The family and the person*, *Publ. Am. Sociol. Society*, 22, 1927.
Burgess, E. W. en L. S. Cottrell, *Predicting success or failure in marriage*, 1939.
Burgess, E. W. en H. J. Locke, *The Family, from Institution to Companionship*, 1945.
Busch, E., *Einfluss von sozialer Stellung und Bildungsgrad auf die Eheschliessung*, *Diss.*, 1948.
Cottrell, L. S., *Roles and marital adjustment*, *Publ. Am. Sociol. Society*, 27, 1933.
Folsom, J. K., *The family. Its sociology and social psychiatry*, 1934.
Folsom, J. K., *The family and democratic society*, 1948.
Groves, E. R. en W. F. Ogburn, *American marriage and family relationships*, 1928.
Hollweg, I., *Die Ehescheidungen in ihrer Abhängigkeit von der Welt- und Lebensauffassung*, *Diss.*, 1949.
Horkheimer, M. e.a., *Autorität und Familie*, 1936.
Karlsson, G., *Adaptability and communication in marriage: a Swedish predictive study of marital satisfaction*, 1951.

- Kirkpatrick, C., Techniques of marital adjustment, Ann. Am. Acad. Pol. and Soc. Sc., Maart, 1932.
- Kirkpatrick, C., Factors in marital adjustment, Am. Journ. Soc., 1937, 270/83.
- Kolb, W. L., Sociologically established family norms and democratic values, Social Forces, 1948, 451/6.
- Komarovsky, M., The unemployed man and his family, 1940.
- König, R., Materialien zur Soziologie der Familie, 1946.
- Mowrer, E. R., Family disorganization, 1927.
- Mowrer, E. R., The family, 1932.
- Nimkoff, M. F., Trends in family research, Am. Journ. Sociol., 1948, 477/82.
- Popenoe, P., Modern marriage, 1927.
- Salomon, A. en M. Baum, Das Familienleben in der Gegenwart. 182 Familienmonographien, 1930.
- Stampfli, L., Die unvollständige Familie, 1951.
- Terman, L. M., Psychological factors in marital happiness, 1938.
- Thürnwald, H., Gegenwartsprobleme Berliner Familien, 1948.
- Wurzbacher, G., Leitbilder gegenwärtigen deutschen Familienlebens, 1951.

Venster op het buitenland

DE „SOZIALFORSCHUNGSSTELLE AN DER UNIVERSITÄT MÜNSTER“

Te Dortmund staat, aan de grote autoweg, die het Roergebied van Oost naar West doorsnijdt, een fraai roodstenen gebouw: Zetel van de Sozialforschungsstelle an der Universität Münster. Dit gebouw, in 1951 geopend, mag symbolisch heten voor „de herleving der sociale wetenschappen in Duitsland”, waaraan Dr Verkade in het Maart-nummer van Mens en Maatschappij 1953 een samenvattend artikel wijdde. Symbolisch, omdat het getuigenis aflegt van het groeiende besef, dat de sociale wetenschappen hulp kunnen bieden bij de vele en veelsoortige problemen, waarmee West-Duitsland op sociaal gebied worstelt. In aanvulling op het artikel in M. en M. volgen hier een aantal mededelingen over dit onderzoek-centrum, dat tot de belangrijkste van Duitsland behoort.

Het te Dortmund gevestigde instituut werd in 1946 opgericht. De vestiging ervan op rond 60 km. afstand van haar universitaire „basis” in München vindt o.m. zijn grond in de vrij sterke vervlechting van de on-

derzoekingsarbeid met de sociale problematiek van het Roergebied. Er zijn 6 afdelingen, waarbij het opvalt, dat bv. bij de sociale psychologie wel de sociale geneeskunde is ondergebracht, maar dat de sociale geografie ontbreekt. Naast genoemde afdeling (o.l.v. Prof. Dr O. Graf) zijn er dan nog die voor sociologie (o.l.v. Dr O. Neuloh), sociographie en sociale statistiek (Prof. Dr W. Hoffmann), sociaal recht, sociale ethiek en sociale paedagogie en een afdeling voor industriële volkskunde (Dr W. Brepohl). Algemeen wetenschappelijk directeur is Prof. Dr W. Hoffmann. Bij de onderzoekingsarbeid wordt overigens zoveel mogelijk naar „teamwork” tussen de verschillende afdelingen gestreefd. In 1949 werd de bepaling, dat het instituut zich in zijn werkzaamheden zou hebben te beperken tot het territorium van Nord-Rhein-Westphalen, geschrapt. Viel daarmee enerzijds aan een regionale specialisatie in principe de grondslag weg, anderzijds is er wel een tendentie tot specialisatie waarneembaar volgens de aard der te bestuderen vraagstukken. In het jaarverslag over 1950-'51 wordt daarover meegedeeld dat het Instituut te Dortmund aanvankelijk in vergelijking met de reeds vroeger elders in